

מה הופך מרחב ביוספרי למוצלח? תפיסות שונות מישראל ומן העולם

ליהי גולן, דניאל אורנשטיין, פנינה פלאוט

המסלול לתכנון ערים ואזורים, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

lihigol@gmail.com

תקציר

שמורות ביוספריות (ש"ב)¹ נועדו להתמודד עם אחת הסוגיות החשובות העומדות בפני העולם: כיצד ניתן ליישב בין שימור מגוון ביולוגי ומשאבים טבעיים ובו בזמן לאפשר שימוש בר-קיימא בהם? (UNESCO, 1995; Ishwaran & Persic, 2008). ש"ב הן מודל הכולל היבטים מרחביים, חברתיים וניהוליים, אשר פותח בעולם ובישראל בעשורים האחרונים יחד עם תפיסות של קיימות וחשיבות המגוון בכל תחומי החיים – מן המגוון הביולוגי ועד המגוון התרבותי. בעשורים האחרונים, התרחשו שינויים רבים בתפיסות הנוגעות לשימור, והעיקרי שביניהם הוא ההבנה, כי כדי לשמר משאבים סביבתיים הם אינם צריכים להיות "מוגנים" מהאנשים הגרים בסביבתם, אלא שלאנשים הללו צריך להיות חלק אינהרנטי בניהול סביבתם. מודל הש"ב הוא מהמובילים של תפיסה זו (Price, 1996). עם זאת, למרות שהש"ב קיימות עשרות שנים, מידת הצלחתן בהשגת יעדיהן נתונה לוויכוח, ורבות מהן רק נושאות את "התווית" של ש"ב ולא מיישמות את המודל בפועל (Coetzer, Witkowski, & Erasmus, 2014; Ishwaran, 2012). מאמר זה סוקר תפיסות שונות של "הצלחה" בש"ב ובוחן האם קיים פער בין נקודות מבט שונות לגבי האופן שבו השמורות צריכות לתפקד? לצורך כך, נבחנו היבטים שונים של הצלחה בש"ב, כפי שהיא נתפסת על ידי אונסק"ו, על ידי חוקרים במחקרים בינלאומיים ועל ידי אנשים אשר עסקו ועוסקים בנושא בישראל. תפיסות אלו נבחנו באמצעות סקר ספרות וניתוח ראיונות אשר התקיימו עם 21 בעלי עניין במרחבים בישראל. הממצאים מראים, כי ישנם דגשים שונים באונסק"ו, במחקר הבינלאומי ואצל בעלי העניין בישראל. עם זאת, קיימת הסכמה לגבי נושאים אופרטיביים, כמו מעורבות ציבורית, וכן לגבי יעדים נורמטיביים, כמו תועלות סביבתיות. אצל בעלי העניין בישראל, נמצא כי מודל המרחב הביוספרי

(מ"ב) נתפס בקרב רוב המרואיינים ככלי מוטה שימור ולא ככלי לפיתוח חברתי וכלכלי. כל עוד פער זה מתקיים, והדגש הוא בעיקר על ההיבט הסביבתי, יהיה קשה להגיע ל"איזון הדינמי", שמבקשים לייצר במרחבים בישראל. **מילות מפתח:** שמורות ביוספריות, ביקורת תקופתית, בעלי עניין.

מבוא

מדינות רבות בעולם סובלות מהרס מואץ של בתי גידול, מהידלדלות המגוון הביולוגי ומניצול יתר של משאבים מתכלים (Millenium Ecosystem Assessment, 2005). עד תחילת שנות ה-70 (של המאה הקודמת), התפיסה המקובלת בעולם לשימור בתי גידול טבעיים הייתה באמצעות שמורות טבע או פארקים לאומיים. השימור בהם היה מגביל, והפיתוח מינימלי (Batisse, 1997; אשכנזי, 1996). בעשורים האחרונים, גוברת התפיסה, שאזורים שמורים אלו אינם מספיקים לשימור ולייצוג נאות של החבלים הביו-גיאוגרפיים השונים (Stoll-Kleemann, 2005), ושכמעט לא נותרו שטחים בלתי מופרים נוספים גדולים די הצורך לשימור בלא התערבות אדם (Batisse, 1997). בנוסף לכך, התרחשו שינויים רבים בתפיסות הנוגעות לשימור, והעיקרי שביניהם הוא ההבנה, כי כדי לשמר משאבים סביבתיים הם אינם צריכים להיות "מוגנים" מהאנשים הגרים בסביבתם, אלא שלאנשים הללו צריך להיות חלק אינהרנטי בניהול סביבתם ברמה הביו-גיאוגרפית (Price, 1996). בד בבד, התגבשה התפיסה שהאדם הוא חלק מהמערכת האקולוגית, וששילוב מושכל של פיתוח הכרחי לקיימות של מערכות אדם-סביבה. בדרך זו, ניתן להגן על משאבי הטבע ועל המגוון הביולוגי טוב יותר משהגנו עליהם עד כה – כאזורים ללא התערבות אדם כלל (Ostrom, 1990; Batisse, 1997; אשכנזי, 1996). מודל השמורות הביוספריות (ש"ב) היה בין המובילים של שינויים תפיסתיים אלו (Price, 1996). המודל מסמל את המעבר לשימור סביבתי מבוסס אדם, כלומר הכרה באדם ובאינטרסים שלו בשימור. בנוסף לכך, המודל נועד ליישב בין שימור סביבתי לבין פיתוח בר-קיימא, ולפתור קונפליקטים הנובעים משימוש במשאבים טבעיים (Coetzer, Witkowski, & Erasmus, 2014).

1 המונח שמורה ביוספרית (Biosphere reserve) (ש"ב) הוא המונח המקובל בעולם. עם זאת, בישראל המונח עורר התנגדות אצל תושבים שחיו בהן, ולכן מקובל המונח "מרחב ביוספרי" (מ"ב). ברשימה זו, כאשר תהיה התייחסות לישראל יהיה שימוש במונח מ"ב, וכאשר תהיה התייחסות כללית למושג, הוא ייקרא ש"ב.

האדם צריכים להיות חלק מהש"ב ומבנייתה (Ishwaran & Persic, 2008). הרעיון הבשיל בכנס השני של ש"ב בסביל, ספרד, בשנת 1995. מתוכו פורסמה אסטרטגיית סביל (UNESCO, 1995) אשר הגדירה את שלושת התפקידים של ש"ב (Ishwaran & Persic, 2008):

שימור: שימור מגוון תרבותי וביולוגי, לרבות שונות גנטית, מגוון מינים, מערכות אקולוגיות, ואבטחה של שירותים המספקים את המגוון הנ"ל.

פיתוח: פיתוח כלכלי ואנושי מקיים מבחינה סביבתית וחברתית ומקובל מבחינה תרבותית.

תמיכה לוגיסטית: הכלה של פרויקטים המהווים דוגמה, חינוך סביבתי, השכלה והכשרה לפיתוח בר-קיימא. השכלה, מחקר, ניטור, כרכיבים המייצרים ידע לשמורות הביוספריות (UNESCO, 1995).

החלוקה לאזורים לפי יעודים שונים הנקראת האזור (zoning) מתאפיינת בש"ב בחלוקה מרחבית לשלושה סוגי אזורים הקשורים זה בזה (ראה איור 1 לביטוי סכמתי של האזור):

אזור הגלעין/ליבה (Core area): האזור המוגן. מטרותיו הן: שמירה על מגוון ביולוגי, ניטור ופעולות אחרות בעלות השפעה סביבתית מינימלית. הליבה צריכה להיות מוגדרת ומוגנת על ידי חוק ומנוהלת על ידי גוף מתאים (UNESCO, 1995, לחמן, 2008).

אזור החץ (Buffer zone): אזור אשר לרוב מקיף או מחובר לגלעין. מותרות בו מגוון פעילויות בתנאי שהן אינן פוגעות באזור הגלעין (לחמן, 2008). למשל: חינוך סביבתי ופנאי. הפעילויות באזור החץ קשורות לאופי המקומי של כל ש"ב ואינן מוגדרות מראש (UNESCO, 1995).

אחד המאפיינים הייחודיים של המודל הוא שהתכנון, היישום והניהול שלו לאורך זמן, נערכים באמצעות שיתוף מגוון בעלי עניין, לרבות תושבי הקהילות המקומיות המצויים בסמוך לשמורה, קובעי מדיניות, מומחים וחוקרים. מאז שהתכנית החלה הוקמו 669 ש"ב ב-120 מדינות (UNESCO, 2016).

הגוף שפיתח את מודל הש"ב הוא תכנית אדם וביוספירה (MAB – Man And Biosphere), שנוסדה ב-1971 על ידי אונסק"ו (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). המיקוד המרכזי של התכנית כיום, הוא המודל של ש"ב אשר מיושם באמצעות הרשת העולמית לש"ב (WNBR – World Network of Biosphere Reserves).

על מנת שאזור יוגדר כש"ב, על המדינה שבה הוא נמצא להגיש מועמדות ל-MAB. הוועדה המייעצת דנה במועמדות ומשיבה למדינה שבה ממוקמת השמורה (UNESCO, 1995).

במקור, המודל נועד להיות כלי לשיתוף פעולה בינלאומי, המטפל בבעיות ממשק בין שימור טבע, מחקר בין-תחומי וחינוך בתחום האקולוגי ובמדעי הסביבה (Ishwaran & Persic, 2008).

עם הזמן, המסגרת הרעיונית של הש"ב שונתה על ידי אונסק"ו, בהתאם לניסיון אשר הצטבר בעולם, ולשינויים בפרדיגמות אצל החוקרים. הגרסה הראשונה של המודל הביוספרי פורסמה בשנת 1974, והיו לה שתי מטרות עיקריות: שימור ומחקר אקולוגי. מטרה נוספת הייתה יצירת הזדמנויות עבור חינוך והכשרה (Price, 2002).

בשנות ה-80 הורחב הרעיון של ש"ב להתמודדות עם סוגיות של פיתוח, אשר נדונו לראשונה בכנס הבינלאומי הראשון של ש"ב במינסק, בלארוס, בשנת 1983 (Price, 2002). אחת התובנות המרכזיות מהכנס הייתה, שצריך לתת יותר דגש לאזורי שיתוף פעולה וממשק בין אדם וטבע, ושבני

Figure 1: Biosphere Reserves' scheme.

איור 1: סכמה של שמורות ביוספריות.

בקריטריונים אלו, אונסק"ו לא יזם הוצאה של אף שמורה מהתכנית, אלא המליץ על ביצוע שינויים הכרחיים כדי להתאימן למודל (Coetzer, Witkowski, & Erasmus, 2014). עד היום, ישנן 18 שמורות אשר עזבו מיוזמתן את התכנית עקב חוסר התאמתן למודל הש"ב והביקורת התקופתית (UNESCO, 2016).

הערכה בספרות המחקרית

הדרך שבה באונסק"ו מעריכים הצלחה של ש"ב בהערכה התקופתית מקבלת משנה תוקף במחקרים מדעיים, הבוחנים את האפקטיביות של השמורות. כך, למשל, ישנם מחקרים רבים אשר מעריכים את שיתוף הציבור בתכנון ובניהול של הש"ב, ומצאו, כי שיתוף בעלי עניין יכול לתרום ליעילות, לדיוק ולגיטימציה של השמורות (Schultz, Duit, & Folke, 2011). במחקר שבחן את המודעות והתפיסות של תושבים לגבי הש"ב, נמצא, כי רוב הקונפליקטים שהתרחשו באזור נבעו ממחסור בשיתוף קהילתי (Rao, Nautiyal, Maikhuri, & Saxena, 2003). עם זאת, ישנן ביקורות לפיהן שיתוף בעלי אינטרסים מנוגדים יכול להוביל להאטה בתהליכי קבלת החלטות ולגרום לפשרות כואבות בין שימור מגוון ביולוגי לפיתוח כלכלי (Brody, 2003). יתר על כן, עירוב בעלי עניין לא בהכרח מבטיח את תמיכתם בש"ב (Wallner, Bauer, & Hunziker, 2007).

מחקרים העוסקים בשיטות הניהול של ש"ב מצאו, כי גישות אינטגרטיביות, הרואות באדם חלק בלתי נפרד מסביבתו ומכירות בצורך להכיל אינטרסים מקומיים ולשאוף לתמיכה ציבורית (Stoll-Kleemann, 2005) הן הגישות המתאימות לניהול ש"ב (Stoll-Kleemann & Welp, 2008). עוד נמצא, כי לניהול משותף אדפטיבי² (adaptive co-management) ולהשתתפות בעלי עניין ישנה השפעה חיובית על השגת מטרות חברתיות וכלכליות של הש"ב, ללא פגיעה במגוון הביולוגי (Schultz, Duit, & Folke, 2011).

בנוסף לכך, נמצא, כי מאפיינים מסוימים במשילות, ביניהם אוטונומיה פוליטית, שיתוף פעולה בין מוסדות והתמודדות עם קונפליקטים, תורמים להצלחה בש"ב. מידת האוטונומיה הפוליטית של הש"ב משפיעה לחיוב על יציבותה. כאשר מידת האוטונומיה נמוכה, הש"ב תצטרך, לעתים קרובות, להתאים עצמה לתנאים משתנים. כאשר מידת האוטונומיה גבוהה, ישנה סבירות גבוהה יותר שתהליכים ארוכי טווח וחוקים הנוגעים לשמורה ייושמו. שיתוף פעולה בין מוסדות מעלה את ההסתברות שלישום של מדיניות מסוימת תהינה השלכות

2 ניהול משותף אדפטיבי מוגדר כתהליך שבו הסדרים מוסדיים וידע אקולוגי נבחים ומתוקנים בתהליך דינמי, מתמשך, שבו יש למידה תוך כדי עשייה (Folke, Hahn, Olsson, & Norberg, 2005).

אזור המעבר (Transition area): אזור המאפשר שותפויות בין האזור הטבעי השמור לבין הקהילות מסביב (לחמן, 2008). באזור זה ניתן למצוא פעילויות שונות, כגון חקלאות והתיישבות אינטנסיבית יותר מאשר באזורי החיץ (UNESCO, 1995).

לרוב, בשמורות הביוספריות יש גוף הממוקם בשמורה המתאם את הפעילויות השונות (Stoll-Kleemann & Welp, 2008). גוף זה יכול להכיל מנהל או מתאם יחיד, העוסקים בש"ב, או מרחב פסי שבו יש גם חוקרים, מנהלים, מתאמים, ועוד (Schultz, Duit, & Folke, 2011).

הערכת שמורות ביוספריות

הצורך בביצוע הערכות לש"ב נובע מהפער בין המודל התפיסתי שלהן לבין מימושו בפועל. ישנן שמורות רבות אשר הוכרו על ידי אונסק"ו, אך לא מיישמות את עקרונות המודל (Coetzer, Witkowski, & Erasmus, 2014; Ishwaran, 2012).

הערכה על ידי אונסק"ו

אסטרטגיית סביל כללה הוראה שעל כל ש"ב לעבור תהליך של ביקורת תקופתית אחת לעשור. הצורך בביקורת נבע מכך, שבחלק ניכר מהשמורות לא נבחן לעומק פוטנציאל היישום של עקרונות המודל, אף לא בגרסתו המוקדמת. כך, לדוגמה, במקרים רבים, לא היו די הזדמנויות לקהילות מקומיות להשתתף בקבלת החלטות ובתהליכי התכנון, ודעותיהן לא הושמעו (UNESCO, 1995; Coetzer, Witkowski, & Erasmus, 2014).

המטרה העיקרית של הוראות הביקורת של אונסק"ו היא לבחון את האפקטיביות של השמורות בהשגת שלוש המטרות (שימור, פיתוח, תמיכה לוגיסטית). הביקורת מבקשת לבחון את התפקוד, האזור, קנה המידה של השמורה ומעורבות התושבים החיים בה וסביבה.

הביקורת כוללת מספר קריטריונים, חלקם עוסקים במצב הראשוני של השמורות, כלומר, קריטריונים אשר ש"ב צריכה לעמוד בהם במעמד הכרתה, כגון: אזור הנועד לשרת את מטרות הש"ב, גודל השמורה, מערכות אקולוגיות המייצגות אזור ביו-גיאוגרפי ומנעד של התערבות אנושית. עם זאת, מרבית הקריטריונים הם אופרטיביים, העוסקים בניהול ובהפעלת השמורה, וניתן ללמוד מהם על האופן שבו אונסק"ו מודד הצלחה בשמורות אלו. ביניהם: ניהול בעל משמעות לשימור המגוון הביולוגי, פיתוח, מבנה ארגוני המותאם למעורבות והשתתפות של מגוון בעלי עניין, הכלת מנגנון ליישום, קשר עם ש"ב נוספות, וקידום המחקר, הניטור וההשכלה בשמורה (UNESCO, 1995).

לכאורה, שמורות אשר אינן עומדות בקריטריונים מודחות מהתכנית. בפועל, למרות ששמורות רבות אינן עומדות

המרחב הראשון, אשר תוכנן בישראל, הוא הכרמל. המניע לתכנון היה שרפה גדולה שהתרחשה באזור החי-בר (בשנת 1989), אשר הובילה להקמת ועדה לשיקום הכרמל. במסגרת הוועדה התקיימה סדנה, שבה עלתה לראשונה האפשרות להקים מרחב ביוספרי (Safriel, 1997), אך הרעיון לא הבשיל לכלל מימוש. לאחר מספר שנים, בעזרת סיוע מהשר להגנת הסביבה של ממשלת גרמניה דאז, החלה ההקמה, ורשות שמורות הטבע נבחרה להוביל את התהליך אשר הסתיים בהכרה על ידי אונסק"ו בשנת 1996 (גסול, 2010; אשכנזי, 1996). מאז, המרחב הביוספרי אינו מתפקד ככזה מבחינת הניהול השוטף (שמילה-ודעי, 2014), ורוב המאמצים מתרכזים בשמירת טבע (שטרן, 2004; גסול, 2010). במהלך שנת 2014 החל המשרד להגנת הסביבה לפעול להחייאת המרחב הביוספרי בעקבות השרפה הגדולה שפרצה בכרמל בשנת 2010 והביקורת התקופתית של אונסק"ו.

מרחב שפלת יהודה נוצר מההכרה בחשיבות שימור השטחים הפתוחים ותכניות לעיבוי ההתיישבות בחלקו המזרחי (שטרן, 2004; גסול, 2010). המרחב תוכנן על פני שטח של כ-615 קמ"ר, בהם, בשונה מהחלוקה המקובלת לאזורי גלעין, חיץ ומעבר, הוגדרו אזורי גלעין שמור, גלעין מבוקר, אזור חיץ מבוקר, אזור חיץ משולב ואזורי מעבר. הדוח המסכם בנושא הוגש בשנת 2004. כיום, המרחב הוא מרחב מוצע ולא מוכרז. אמנם במידה מסוימת התכנית מהווה תכנית מנחה, אך מבחינת הממשק הסביבתי, מחקר, חינוך והסברה ומבחינה חברתית, היישום של התכנית לוקה בחסר (גסול, 2010). בדצמבר 2016, החליטה הוועדה המחוזית דרום לאשר תכנית מיתאר מקומית לשימור ולפיתוח ביוספרי מזרח לכיש בכפוף לתקונה (תכנית מספר 305/02/6). תכנית זו חלה על חלק משטח המרחב המקורי בלבד (הוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה מחוז הדרום, 2016).

תהליך הפיכתו של אזור המועצה האזורית מגידו למ"ב רמת מנשה החל מתכנית מתאר פארק רמת מנשה (תכנית ג/12635 2006), אשר שמה דגש על שימור ושיקום הטבע ועל תפקיד האדם בסביבתו. תכנית זו נוצרה בשותפות עם חלק מבעלי העניין. בשנת 2000, במהלך גיבוש תכנית אסטרטגית למועצה, זוהה רצון התושבים ביצירת איזון בין צורכי שימור לבין צורכי פיתוח ובשמירה על האופי הכפרי/חקלאי של המועצה (תרבות מקומית ורוח המקום). על בסיס הבנות אלו, החליטה המועצה ליזום תהליך של תכנון המרחב כמ"ב (גסול, 2010; תכנית האב למרחב הביוספרי רמת מנשה, 2007). תהליך התכנון של המ"ב כלל שיתוף ציבור אינטנסיבי (שמילה-ודעי, 2014), והמרחב אשר חופף את שטח המועצה האזורית מגידו הוכרז על ידי אונסק"ו בשנת 2011 (UNESCO, 2016). מאז, ישנה מתאמת למרחב מטעם המועצה האזורית, מתקיימות פעילויות וכן כנסים, מחקרים, דיונים ופורומים ציבוריים בנושא (אתר מ"ב רמת מנשה, 2016).

רצויות על קידום שימור וקיימות. אחד האתגרים הנפוצים בשיתוף פעולה כזה הוא חוסר הבהירות בנוגע לחלוקת האחריות בין הגופים השונים. כאשר אלו פועלים ללא תיאום מספק, תהליכי קבלת ההחלטות מתארכים ונוצרות תכניות מתחרות (Stoll-Kleemann, Bender, Berghöfer, Bertzky et al., 2006). הדירה של אנשים מאזורים מוגנים מובילה, לעתים, לקונפליקטים בין שימור המגוון הביולוגי לבין צורכי הקהילה המקומית (Heinen, 1996). פעמים רבות אוכלוסייה מקומית מתנגדת לאזורים מוגנים בשל איבוד הזדמנויות כלכליות (Bosak, 2008). על כן, האתגר בניהול אזור מוגן מוצלח הוא פתרון קונפליקטים בדרכי שלום (Stoll-Kleemann, Bender, 2006; Berghöfer, Bertzky et al., 2006).

בנוסף למחקרים אשר עוסקים בהיבטים ניהוליים של הש"ב, ישנם מחקרים רבים העוסקים בבחינת האפקטיביות של הש"ב באמצעות התמקדות בהיבטים הסביבתיים של השמורה. על מנת לבחון את אפקטיביות השימור, לרוב משתמשים במדדים ביו-פיסיקליים שונים, כמו הכחדה של מינים מסוימים (Lu, Chen, Fu, & Liu, 2003) או שינויים בכיסוי הקרקע (Chowdhury, 2006). מטרת השימור מהווה את אחת משלוש הפונקציות של המודל, והאינדיקטורים הביו-פיסיקליים לרוב מותאמים לסוגיות הסביבתיות המקומיות בכל שמורה.

כפי שצוין לעיל, המודל של הש"ב מורכב מהיבטים מרחביים, חברתיים וניהוליים וכולל בתוכו שלוש מטרות (שימור, פיתוח ותמיכה לוגיסטית), אשר לעתים קרובות סותרות זו את זו. לכן, אין זה מפליא שכאשר בוחנים את האפקטיביות, או את מידת ההצלחה של השמורות הביוספריות, בוחנים אינדיקטורים שונים מדיסציפלינות מגוונות. ניתן לראות, כי ישנם מספר משתנים בולטים אשר נבחנים בהקשר של האפקטיביות של השמורות הביוספריות. אינדיקטורים אופרטיביים, הבוחנים את הפרקטיקה של הש"ב, כמו ניהולה, היחסים בין הגורמים השונים הפועלים בה ובסביבתה, ומעורבות הציבור בה. עם זאת, ישנם מחקרים אשר בוחנים את התועלות הסביבתיות והחברתיות המתקבלות מהש"ב.

הערכת הצלחה במרחבים ביוספריים

חקרי המקרה בישראל

בישראל תוכננו שלושה מ"ב, שניים מהם הוכרזו כש"ב על ידי אונסק"ו: הכרמל ורמת מנשה. אזור שפלת יהודה תוכנן כמ"ב, אך לא עבר את תהליך ההכרזה על ידי אונסק"ו. למחקר זה התווספו שני חקרי מקרה: אגמון החולה ומרחב שקמה. מרחבים אלו לא תוכננו כמ"ב, אך יש להם מאפיינים דומים, כמו אזור היוצר מדרג של שימור ויצירת מנגנון של עירוב בעלי עניין.

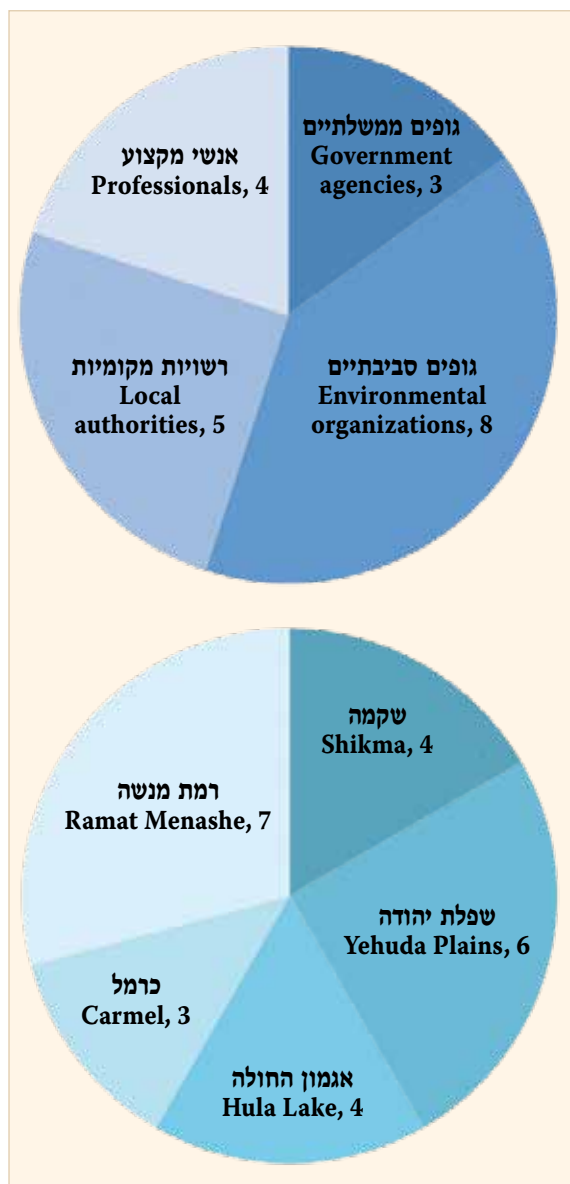
כיצד בעלי עניין שונים, בעלי אינטרסים וניסיון שונה, תופסים הצלחה במ"ב.

המרכיבים של הצלחה בעיני בעלי עניין בישראל

מתוך הראיונות עלו שמונה תמות מרכזיות המבטאות הצלחה במ"ב, על פי בעלי העניין בישראל. ניתן לחלק את התמות לשני נושאים עיקריים: אינדיקטורים אופרטיביים ויעדים נורמטיביים. האינדיקטורים האופרטיביים מתייחסים לנושאים, שעל פי בעלי העניין בישראל, אם הם מתקיימים, הם מעידים על הצלחה במ"ב. לדוגמה שיתוף ומעורבות ציבורית, קיום של מינהלת, ועוד. הקבוצה השנייה מתייחסת לערכים ולתועלות המתקבלות מהמ"ב, כמו תועלות ציבוריות וסביבתיות ויצירת איזון ביניהן. ניתן לראות באינדיקטורים

מרחב שקמה ואגמון החולה אינם מ"ב, אך כוללים מאפיינים דומים ולכן נכללו בסקירה זאת. תכנון מרחב שקמה נבע מההכרה בצורך בתכנון השימושים בשטחים הפתוחים. לצורך כך, הוקמה "מינהלת פרויקט", בשיתוף פעולה בין מספר גופים, ביניהם: מינהל התכנון, ועדות מקומיות, רשות הטבע והגנים, מינהל מקרקעי ישראל, המשדך להגנת הסביבה, קרן קימת לישראל, החברה להגנת הטבע, רשות הניקוז, ועוד (תכנית אב למרחב שקמה – חלק ב', 2004). התכנית מאופיינת במדרג של רגישויות סביבתיות וממשק בין השטחים הפתוחים והיישובים. כמו כן, היא מגדירה ועדות משנה שנועדו לקדם, לנהל ולתאם את מימוש התכנית (תמ"מ 43/14/12, 2012). כיום, המינהלת שוקלת להתחיל תהליך של הפיכת המרחב למ"ב. פרויקט אגמון החולה נועד לשקם את אדמות הכבול ולהסדיר את הניקוז מהן לכנרת, וכן לפתח תירות טבע באזור (שחם, 1994). לאחר שאדמות אלו סבלו ממצב פיסי ירוד, אשר הוביל למפגעים סביבתיים ופגיעה בחקלאות (פרויקט החולה שלב ב' – פרוגרמה, 2011), הוחלט, בשנת 1993, על ידי קרן קימת לישראל, רשות מקרקעי ישראל ומשרד החקלאות יחד עם החקלאים לפתח את אגמון החולה בחלק מהשטחים ההיסטוריים של הביצות הקדומות. קרן קימת לישראל הייתה הגוף שביצע את הפרויקט, בשיתוף בעלי עניין באזור. הפרויקט הביא לשיפור בתפוקת החקלאיות, להפחתה בזיהום מי הכנרת, והפך את מרחב האגמון למוקד תירותי מרכזי (אתר קרן קימת לישראל, 2015). במרחב מתקיימת מינהלת אשר מייצגת מגוון בעלי עניין ומושם דגש נרחב על מחקר, ניטור ועל חינוך סביבתי.

איור 2: התפלגות הראיונות. Figure 2: Interviews distribution.

הצלחה במרחבים ביוספריים בעיני בעלי עניין בישראל

על מנת לבחון את השאלה "כיצד נתפסת הצלחה במ"ב בעיני בעלי עניין בישראל?", נערכו 21 ראיונות עומק מובנים למחצה. שיטה זו מאפשרת למרואיינים לספר את סיפורם על אודות התופעה הנחקרת בדרכם ובשפתם (שקדי, 2003). המרואיינים התבקשו להגדיר הצלחה במ"ב לפי נקודת מבטם וניסיונם. הראיונות נערכו עם גורמי מפתח בתהליך התכנון של חמשת חקרי המקרה (ראה איור 2): נציגים של גופים ממשלתיים ברמה לאומית או מחוזית, נציגים של גופים סביבתיים, כמו קרן קימת לישראל ורשות הטבע והגנים, נבחרי ציבור, עובדים מקצועיים ברשויות מקומיות ואנשי מקצוע אשר עסקו בתכנון המרחבים. בחלק מהראיונות נידון יותר ממרחב אחד.

מטרת הניתוח הייתה לזהות ולאפיין היבטים שונים של הצלחה במ"ב. הניתוח התבצע על ידי ניתוח תוכן של הטקסטים מתוך תמלול הראיונות. המידע מכל ראיון חולק לתמות ראשוניות ולאחר מכן קובצו מכל הראיונות קטגוריות מרכזיות. בנוסף לכך, התבצע ניתוח של השיוך המקצועי של המרואיינים ושל המרחבים שבהם היו מעורבים, כדי לבחון

רוב המרואיינים אשר העלו את נושא המחקר והניטור היו מתפקידים שונים במ"ב רמת מנשה. ייתכן שניתן להסביר זאת בכך, שהם עברו את תהליך הצירוף לרשת הש"ב יחסית לאחרונה (2011), וזהו נושא שהוועדה מבקשת לקדם. עם זאת, כאשר נושא זה נדון בראיונות, נמצא כי הוא לא מתקיים בצורה מספקת.

יישום רציף ודינמי של התכנון

הטענה שמ"ב הוא תהליך מתמשך ולא תוצר סופי עלתה במספר ראיונות. כלומר, הדינמיות מעידה על חיים במרחב, ועל התהליך להיות המשכי ולא להיעצר בסיום התכנון. ניתן לראות בדינמיות פועל יוצא של שלושת הנושאים הקודמים, כלומר, אם יש מעורבות ציבורית ערה, מינהלת/מנגנון מתפקד, קיום והפנמה של ניטור ומחקר, אזי הדינמיות והחיות של המרחב נשמרים.

טענה זאת נשמעה בעיקר בהקשר של מ"ב רמת מנשה, אך גם באגמון החולה. ניתן להסביר זאת בכך, שמרחבים אלו עברו תהליכי תכנון מאוד אינטנסיביים, תוך התמודדות עם מגוון קונפליקטים והירתמות של בעלי עניין רבים לתהליך. כיום, מרחבים אלו מתמודדים עם האתגרים של היישום והניהול של האזור ללא מסגרת מובנית של תהליך תכנוני.

היצמדות לתכנית מול גמישות

המידה שבה יש להיצמד לתכנית או לחלופין, לאפשר גמישות, שנויה במחלוקת אצל המרואיינים. הטענות בעד היצמדות לתכנית ויישומה הן, שהושקעו משאבים ומאמצים רבים ליצירת תכנית אשר קובעת את השימושים וההתנהגויות בשטח בצורה מיטבית, ועל כן, יש לשאוף ליישמה. התפיסה מנגד, המאפשרת גמישות, מתכתבת עם הסוגיה העוסקת בדינמיות. כאשר הטענה היא, שכדי לאפשר תהליכיות והתאמה לשינויים יש לייצר מנגנון שיכול להכיל שינויים אלו.

רוב התומכים בגישה של ההיצמדות לתכנית היו מעורבים בתכנון של מרחב שקמה, שאחד מתוצריו היא תכנית מתאר מחוזית חלקית. רוב הטוענים בעד גמישות היו מעורבים במ"ב רמת מנשה, ואכן נעשה שם ניסיון לאפשר גמישות מרבית, תוך היצמדות לערכי המ"ב. מתח זה, בין התפיסות, יכול לנבוע מהרב-ממדיות של מודל הש"ב, הכולל, מחד גיסא, אזור והיבטים סטטוטוריים, ומאידך גיסא, היבטים אסטרטגיים.

יעדים נורמטיביים

איזון בין מטרות סביבתיות למטרות חברתיות וכלכליות
יצירת איזון בין שימור ופיתוח היא סוגיה מרכזית בכל תכנון ועל אחת כמה וכמה במ"ב. זהו נושא שנידון רבות בראיונות, בכל התפקידים ומכל המרחבים. עם זאת, "יצירת איזון" היא הגדרה מופשטת להצלחה במ"ב, ורבים מהמרואיינים פירטו

האופרטיביים כלים, שאם ייעשה בהם שימוש, הם יאפשרו השגה של היעדים הנורמטיביים.

אינדיקטורים אופרטיביים

שיתוף, מעורבות ומודעות הציבור

מעורבות ציבורית היא נושא אשר נמצא בלב ליבו של המ"ב. המרואיינים ציינו, בין היתר, שהסכמה ומעורבות של התושבים היא קריטית לקיומו של המרחב. בנוסף לכך, השיתוף והמעורבות יוצרים מחויבות למרחב, ראשית של התושבים ובעקבותיהם אצל הגופים המעורבים. מחויבות זו היא שתגן על המרחב. היבט נוסף אשר נגזר ממעורבות ציבורית ויכול להוות תוצאה שלה הוא **שינוי תודעתי** של התושבים בנוגע לאורח חייהם. הטענה המרכזית היא, שאם התושבים שינו את תפיסתם והפנימו את ערכי המ"ב, כל מערכת קבלת החלטות שלהם הופכת להיות מושכלת ומודעת יותר.

מאפיין זה היה דומיננטי ברוב הראיונות, בכל חקרי המקרה, ואצל בעלי תפקידים מגופים שונים. ממצא זה עלה אף אצל מרואיינים ממרחבים אשר העידו, כי לא התקיים בהם תהליך מקיף של שיתוף ציבורי. ניתן לראות בכך עדות ללמידת החשיבות של רתימת הקהילה המקומית להצלחת המ"ב.

מנגנון/מינהלת למרחב

היבט נוסף של הצלחה, אשר עלה בראיונות רבים, הוא קיום של מנגנון ניהולי לקבלת החלטות ופיתרון קונפליקטים בניהול המ"ב. כאשר מנגנון כזה מתקיים הוא מאפשר שיח, קבלת החלטות משותפות, אווירה של רצון טוב ויצירת הסכמות בין בעלי העניין השונים במרחב.

מניית דבריהם של המרואיינים אשר התייחסו לנושא זה נמצא, כי רובם המכריע הם בעלי תפקידים בגופים הסביבתיים (קרן קימת לישראל ורשות הטבע והגנים), אשר היו מעורבים במרחבים שפלת יהודה, מרחב שקמה ואגמון החולה. יתר על כן, חלקם ציינו, שזוהי המטרה המרכזית של מ"ב מבחינתם. ניתן לשער, כי בשונה מיער לדוגמה, המנוהל על ידי גוף יחיד, מ"ב כולל בתוכו שטחים המנוהלים על ידי גופים שונים, וזה מצריך מנגנון של שיתוף פעולה רציף בין בעלי העניין השונים. על כן, ייתכן שנציגי גופים אלו רואים במ"ב הזדמנות לניהול אזורי משותף.

מחקר וניטור

מחקר וניטור ככלי עזר לקבלת החלטות מהווים את אחת המטרות של ש"ב על פי אונסק"ו. כפי שעולה מהראיונות, הקיום שלהם לבדם אינו מספיק, וצריך להיווצר ממשק אינטגרטיבי בין מחקר לקובעי מדיניות, כדי שתהיה להם השפעה על קבלת החלטות.

(Folke, 2011) והן ביעדים נורמטיביים, בדומה לספרות האקדמית (Lu, Chen, Fu, & Liu, 2003; Chowdhury, 2006). האינדיקטורים האופרטיביים, כמו שיתוף הציבור ומנגנוני ניהול של המרחב (הכוללים את היישום הרציף והדינמי של התכנית, מנגנונים לפתירת קונפליקטים, מחקר וניטור והיצמדות לתכנית לעומת גמישות) הם אלה שעל פי הראיונות, אם הם יתקיימו הם יסייעו בהגשמת הערכים של המרחב (האיזון בין שימור לפיתוח, תועלות סביבתיות ותועלות חברתיות וכלכליות). באינדיקטורים האופרטיביים נמצא, שהנושא של שיתוף ומעורבות ציבורית מהווה כמעט קונצנזוס אצל בעלי העניין בישראל, גם אצל מרואיינים אשר העידו, כי במרחב שבו היו מעורבים לא התקיים תהליך שיתוף מספק. בראיונות עלו אינדיקטורים אופרטיביים, כמו קיום של מנגנון לשיתוף פעולה ופתירת קונפליקטים ויישום רציף ודינמי של התכנון במרחב. עם זאת, הדגש על אינדיקטורים אלו השתנה על פי מרחב ושיוך ארגוני. כך, למשל, קיום מנגנון לפתירת קונפליקטים נמצא כחשוב בעיקר אצל מרואיינים המגיעים מגופים כמו קרן קימת לישראל ורשות הטבע והגנים. ניתן להסיק מכך, שהמניע המרכזי של גופים אלו בהקמת מ"ב הוא שיתוף פעולה בניהול אזורי. שיתוף פעולה זה מאפשר שימור מיטבי של הסביבה הטבעית, הן בהיבט המרחבי (בסוגיות כמו מסדרונות אקולוגיים), והן בהיבט של רתימת בעלי העניין לטובת המטרה. יישום רציף ודינמי של התכנון נמצא כחשוב בעיקר במרחבים כמו רמת מנשה ואגמון החולה, אשר עברו תהליך תכנון אינטנסיבי והיום מתמודדים עם אתגרים הקשורים ליישום ולמיסוד של הדינמיות שנוצרה בתהליך התכנון. בשונה מהספרות הבינלאומית, אך בהתאם להערכה התקופתית של אונסק"ו, בעלי העניין בישראל התייחסו להיבטים של תמיכה לוגיסטית, כמו מחקר וניטור.

ביעדים הנורמטיביים ניתן דגש רב, אצל מרואיינים מכל המרחבים ומכל הארגונים, לנושאים של איזון בין שימור לפיתוח ותועלות סביבתיות. לעומת זאת, הנושא של תועלות חברתיות וכלכליות נדון רק אצל חלק מהמרואיינים. ניתן להסיק מכך, שעל אף שמודל הש"ב נועד לאפשר פיתוח ושימור, הוא עדיין נתפס אצל רוב המרואיינים ככלי מוטה שימור, ולא ככלי לפיתוח חברתי וכלכלי. כל עוד פער זה מתקיים, והדגש הוא בעיקר על ההיבט הסביבתי, יהיה קשה להגיע ל"איזון דינמי", שאותו מבקשים לייצר במרחבים בישראל.

בשלב הבא של המחקר, יבוצע ניתוח של המאפיינים התכנוניים המשפיעים על הצלחה במ"ב על פי בעלי העניין בישראל. מניתוח זה יהיה ניתן ללמוד יותר לעומק על ההבדלים בתפיסות של המרואיינים, הן לגבי הצלחה במ"ב, והן לגבי הדרך שיש לעשות והכלים שיש להשתמש בהם, על מנת להגיע להצלחה זו.

והדגישו תועלות סביבתיות או חברתיות וכלכליות הצריכות להתקבל מהמ"ב על מנת שיחשב למוצלח.

תועלות סביבתיות

נושאים כמו שימור משאבי הטבע, המגוון הביולוגי והשטחים הפתוחים עלו בראיונות בכל המגזרים והמרחבים כמעידים על הצלחה במ"ב. ממצא זה אינו מפתיע, מכיוון שבגופים הסביבתיים ישנו אינטרס מובנה לשימור, ובשאר המגזרים נושא השימור היווה גורם מניע בהקמת המרחבים, על כן, הוא אחד מהמאפיינים הבולטים של הצלחה.

תועלות חברתיות וכלכליות

ניכר מדבריהם של חלק מהמרואיינים, שהתועלות שהציבור צריך להפיק ממ"ב עומדות בראש מעייניהם. בין התועלות הועלו נושאים, כמו תפוקות כלכליות, קהילתיות, תירות, חקלאות, שירותי מערכת אשר נמצאו כחשובים לתושבים, ועוד. בנוסף לאלה, נמצא, כי התועלות לבדן אינן מספיקות, אלא חשוב שהתושבים יהיו מודעים לקשר בין התועלות למ"ב. רוב המרואיינים אשר התייחסו לתועלות הציבוריות הם עובדי רשויות מקומיות בכלל, ונבחרי ציבור, בפרט. ניתן לזקוף השקפה זאת לכך, שמתוקף תפקידם, מרואיינים אלו נחשפים רבות לתושבים ולצרכיהם. במרחבים שקמה ואגמון החולה הייתה התייחסות לתועלות ציבוריות גם אצל אנשי הגופים הסביבתיים. כזכור, במרחבים אלו ישנה מינהלת פעילה אשר מפגישה בין בעלי העניין השונים, ולכן מרואיינים אלו חשופים למגוון אינטרסים.

סיכום ומסקנות

מודל הש"ב הוא מורכב ורב-ממדים, וכולל רכיבים מרחביים, ניהוליים, סביבתיים וחברתיים. על כן, ההגדרות להצלחתו נעות ממשתנים אופרטיביים ליעדים נורמטיביים, ובין מדדים אקולוגיים, לחברתיים וכלכליים.

הביקורת התקופתית של אונסק"ו נועדה לבחון האם הש"ב עונה על שלוש המטרות: שימור, פיתוח ותמיכה לוגיסטית. הביקורת מורכבת בעיקר מאינדיקטורים אופרטיביים, הבודקים כיצד השמורה עומדת ביעדים אלו. בספרות המקצועית ניתן למצוא מחקרים ממגוון תחומים אשר בוחנים את האפקטיביות של הש"ב. האפקטיביות נבחנת בהיבטים נורמטיביים של שימור ותועלות סביבתיות, אך גם בהיבטים אופרטיביים, הבוחנים את הניהול, המעורבות הציבורית ואת המשילות בש"ב. הנושא של תמיכה לוגיסטית, הכולל מחקר, ניטור ויישום שלהם כמעט שלא נבחן בספרות האקדמית.

אצל בעלי העניין בישראל הצלחה נמדדת הן באינדיקטורים אופרטיביים, בדומה להערכה התקופתית של אונסק"ו ולספרות המחקרית (Stoll-Kleemann & Welp, 2008; Schultz, Duit,)

- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P., & Norberg, J. (2005). Adaptive governance of social-ecological systems. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 30: 441–473.
- Heinen, J.T. (1996). Human behavior, incentives, and protected area management. *Conservation Biology*, 10: 681–684
- Ishwaran, N. (2012). Science in intergovernmental environmental relations: 40 years of UNESCO's Man and the Biosphere (MAB) Programme and its future. *Environmental Development*, 1: 91–101.
- Ishwaran, N. & Persic, A. (2008). Concept and practice: The case of UNESCO biosphere reserves. *Int. J. Environment and Sustainable Development*, 7(2): 118–131.
- Lu, Y., Chen, L., Fu, B., & Liu, S. (2003). A framework for evaluating the effectiveness of protected areas: The case of Wolong Biosphere Reserve. *Landscape and Urban Planning* 63(4): 213–223.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge university press.
- Price, M.F. (1996). People in biosphere reserves: an evolving concept. *Society & Natural Resources: An International Journal*, 9(6): 645–654.
- Price, M.F. (2002). The periodic review of biosphere reserves: A mechanism to foster sites of excellence for conservation and sustainable development. *Environmental Science & Policy*, 5(1): 13–18.
- Rao, K.S., Nautiyal, S., Maikhuri, R.K., & Saxena, K.G. (2003). Local peoples knowledge, aptitude and perceptions of planning and management issues in Nanda Devi Biosphere Reserve, India. *Environmental Management*, 31(2): 168–181.
- Safriel, U.N. (1997). The Carmel fire and its conservation repercussions. *International Journal of Wildland Fire*, 7(4): 277–284.
- Schultz, L., Duit, A., & Folke, C. (2011). Participation, adaptive co-management, and management performance in the world network of biosphere reserves. *World Development*, 39(4): 662–671.
- Stoll-Kleemann, S. (2005). Voices for biodiversity management in the 21st century. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47(10): 24–36.
- Stoll-Kleemann, S., & Welp, M. (2008). Participatory and integrated management of biosphere reserves: Lessons from case studies and a global survey. *GAIA – Ecological Perspectives for Science and Society*, 17(1): 161–168.
- Stoll-Kleemann, S., Bender, S., Berghöfer, A., Bertzky, M., Fritz-Vietta, N., Schliep, R., & Thierfelder, B. (2006). Linking governance and management perspectives with conservation success in protected areas and biosphere reserves. *Perspectives on Biodiversity Governance and Management*, 1, 40.
- UNESCO Biosphere Reserves. (1995). *The Seville strategy and the statutory framework of the world network*. Paris, France: UNESCO.
- מאמר זה הוא חלק מתוך עבודת דוקטורט במסלול לתכנון ערים ואזורים, בפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, בהנחיית פרופ"מ דניאל אורנשטיין ופרופ"ח פנינה פלאוט. המחקר עוסק בהשפעה של תהליך התכנון של שמורות ביוספריות על יישומן והצלחתן. המחקר נערך בסיוע לשכת המדען הראשי, הקרן הקימת לישראל.
- ## תודות
- ברצוננו להודות למרואיינים אשר הקדישו מזמנם והסכימו לחלוק אתנו את הידע שהם צברו במהלך עבודתם ולקרן קימת לישראל עבור התמיכה והסיוע במחקר.
- ## מקורות
- אשכנזי, ש. (1996). ש"ב – משמעותו, ערכו בשמירת הטבע ותפקודו. אקולוגיה וסביבה, 3(4): 207–217.
- גסול, ד. (2010). הניסיון הישראלי בתכנון מ"ב. תכנית אב לאיתור מ"ב – דרו"ח שלב א. משרד הפנים, ירושלים: 42–73.
- לחמן, א. (2008). מדריך למרחבים ביוספריים בישראל. הוועד הישראלי לאונסקו, ועדת האדם והביוספרה הישראלית של אונסקו (MAB). שחם ג'. (1994). פרויקט החולה – דינמיקה של התערבות האדם בטבע. אקולוגיה וסביבה, 1: 221–224.
- שטרן, א. (2004). התוויה ותכנון של ש"ב בישראל. הרשת הגיאוגרפית, 1(1): 2–15.
- שמילה-ודעי, א. (2014). שיתוף הציבור וערוב בעלי עניין בהקמה ובניהול של המרחבים הביוספריים בישראל: מחקר הערכה. חיפה.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. אוניברסיטת תל אביב: רמות, תל אביב.
- Millennium Ecosystem Assessment. (2005). *Ecosystems and Human Well-Being*. Washington D.C.: World Resources Institute.
- Batisse, M. (1997). Biosphere reserves: A challenge for biodiversity conservation & regional development. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 39(5): 6–33.
- Bosak, K. (2008). Nature, conflict and biodiversity conservation in the Nanda Devi Biosphere Reserve. *Conservation and Society*, 6(3): 211–224.
- Brody, S.D. (2003). Measuring the effects of stakeholder participation on the quality of local plans based on the principles of collaborative ecosystem management. *Journal of Planning Education and Research*, 22(4): 407–419.
- Chowdhury, R. R. (2006). Landscape change in the Calakmul Biosphere Reserve, Mexico: Modeling the driving forces of smallholder deforestation in land parcels. *Applied Geography*, 26(2): 129–152.
- Coetzer, K.L., Witkowski, E.T., & Erasmus, B.F. (2014). Reviewing Biosphere Reserves globally: Effective conservation action or bureaucratic label? *Biological Reviews*, 89(1): 82–104.

הוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה מחוז הדרום. (2016). ועדת משנה להתנגדויות – מסמך החלטות ישיבה מספר 2016016. נדלה בתאריך <http://mavat.moin.gov.il/MavatPS/Forms>: מתוך: 14.12.2016 /SV4.aspx?tid=4

תכנית אב למרחב שקמה, חלק ב'. (2004). הגדרות תכנוניות וחלופות קונצפטואליות. נדלה בתאריך 15.5.2016 מתוך: <http://www.moin.gov.il/OfficeUnits/PlanningAdministration/masterplan/Documents/tmm4.14.43.02.pdf>

תכנית האב למרחב ביוספרי רמת מנשה. (2007). תמצית ניתוח מצב קיים – דילמות וסוגיות עיקריות. נדלה בתאריך 11.12.2016 מתוך: http://www.biosphere.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=904358_biosphere_megido&act=view&dbid=pages&dataid=exist1.pdf&fid=f5&name=exist1.pdf

Wallner, A., Bauer, N., & Hunziker, M. (2007). Perceptions and evaluations of biosphere reserves. *Landscape and Urban Planning*, 83(2): 104–114.

אינטרנט

UNESCO. (2016). Biosphere Reserves. Retrieved at 25.8.2016. from: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/>

אתר מ"ב רמת מנשה. (2014). אודות המ"ב. נדלה בתאריך 12.2.2015 מתוך: <http://www.biosphere.org.il/>

אתר קרן קימת לישראל. (2015). שיקום עמק החולה. נדלה בתאריך 15.5.2015 מתוך: <http://www.kkl.org.il/water-activity/hula-valley-rehabilitation>

בקיזור נמרץ

קידום תכנית אדם וביוספרה על ידי קק"ל

הדס בשן

בשנת 2014 יזמה ועדת איכות הסביבה וקיימות של דירקטוריון קק"ל מהלך לקידום תכנית אדם וביוספרה בארץ במטרה לקדם פיתוח בר-קיימא בשטחים פתוחים.

מרחבים ביוספריים, המוקמים על פי תכנית אדם וביוספרה, הם אזורים שבהם הקהילה ומנהיגיה בוחרים לנהל אורח חיים אחראי, לקדם קבלת החלטות בשיתוף כל בעלי העניין, לקדם פיתוח בר-קיימא, לטפח ערכים ותרבות מקומית ולשמור על ערכי טבע וסביבה מקומיים.

בארץ פועלים שני מרחבים ביוספריים: מרחב ביוספרי מגידו, שקק"ל יזמה והייתה שותפה בכירה בתכנונו ובהקמתו, ומרחב ביוספרי כרמל.

במהלך שלוש השנים האחרונות עסקנו ביצירת שיח עם ארגונים ומשרדי ממשלה, נפגשנו עם שורה ארוכה של ראשי רשויות ופעילים חברתיים במטרה לקדם את התכנית ולאחר אזורים המעוניינים בתמיכה במהלך הקמת מרחב ביוספרי. כך, למשל, תמכנו בקיום סדנאות מקצועיות, לרבות סדנה בינלאומית עם המועצה האזורית מגידו וימי עיון לעובדי קק"ל. כמו כן, תמכנו בבדיקת היתכנות להקמת מרחב ביוספרי באגן נחל השקמה.

אנו שותפים בוועדת אדם וביוספרה בישראל ובוועדת ההיגוי למדריך להקמת מרחבים ביוספריים בישראל, שמוביל מינהל התכנון. אנו גם שותפים ליוזמה להקמת פורום ארצי של אזורים מקיימים לתמיכה, ללמידה וליצירת שיתופי פעולה.

פעילות קק"ל לקידום המרחבים הביוספריים, ביוזמת הוועדה לאיכות הסביבה וקיימות של דירקטוריון קק"ל, תומכת בשמירתם של יערות קק"ל ושטחים פתוחים בישראל; מחזקת ומעצימה מהלכים של פיתוח יערות קהילתיים על ידי קק"ל ומעמידה את הארגון בחזית העשייה הסביבתית.

